

ДОКТРИНАТА НИКСЪН И НЕЙНИТЕ АЗИАТСКИ ИЗМЕРЕНИЯ

Силвия Цончева

Оформянето на доктрината Никсън, нейното обявяване и приложение са свързани с кризисен момент в съвременната история на Съединените американски щати — края на 60-те и началото на 70-те години на нашия век. Сериозните промени в американското общество и в света през двете десетилетия след Втората световна война неизбежно рефлектират върху вътрешно и външнополитическия живот на страната. Краят на 60-те години отбелязва и своеобразен завършек на следвоенния период в развитието на САЩ и другите страни. Основна характеристика на света през този период е неговата биполярност — наличие на две държави, САЩ и СССР, които несъизмеримо превъзхождат всички останали по своите природно-ресурсни, икономически и най-вече военни възможности.

Годините непосредствено след Втората световна война налагат САЩ като неоспорим глобален лидер. Съединените щати са единствената страна, избягнала жестоките разрушения на военния конфликт. Добре организирана и модернизирана, индустрията ѝ дава над половината от общото световно производство. И бившите врагове — Германия и Япония, и западноевропейските съюзници на Америка се нуждаят и зависят еднакво от нейната помощ за възстановяване на разрушените си икономики. САЩ разполагат с мощни и съвременни въоръжени сили, а за известно време — и с монопола върху ядреното оръжие. Те контролират верига от военни бази по цялото земно кълбо, което им осигурява изключителни стратегически преимущества. Американското могъщество има и своите психологически измерения. Като един от основните фактори за краха на тоталитаризма и милитаризма в хода на световната война и като носител на демократизма в икономически, политически и социален аспект след нея, САЩ започват да олицетворяват целите на по-голяма част от останалия свят, ползват се с престиж, на който трудно може да се намери паралел.

Петдесетте години са време на остра идейно-политическа конфронтация между САЩ и СССР, съпроводена от взаимни нападки, пропагандна борба, надпревара във въоръженията и изграждане на противостоящи си съюзи от държави и военни блокове. При това, въпреки съществуващото напрежение, и двете водещи конкурентни сили избягват директния сблъсък помежду си. Състоянието “нито война, нито мир” в съветско-американските отношения е наречено от политическите наблюдатели “студена война” и се превръща в етикет на цял период от модерната история на света. През първото

следвоенно десетилетие обаче очерталият се като основен американски съперник в борбата за международно влияние Съветски съюз все още лекува раните от ожесточения сблъсък с Хитлерова Германия. Що се отнася до източноевропейските и азиатските държави, попаднали в неговата орбита, те дълго време не са в състояние да играят самостоятелна икономическа и политическа роля.

През 60-те години се осъществяват редица изменения, които разклащат световната хегемония на САЩ. Западна Европа и Япония възстановяват икономиката си и своята национална самоувереност. Възвърнали икономическата си независимост, те проявяват стремеж към политическа самостоятелност и започват да разграничават своите интереси на международната арена от американските. Макар и с цената на огромно напрежение на силите, СССР също реализира значителен икономически напредък, като успоредно с увеличаването на конвенционалните си въоръжения успява да създаде и свой ядрен потенциал. Нещо повече, към края на десетилетието де факто е налице стратегически паритет между Съветския съюз и Съединените щати, което сериозно повлиява международната обстановка.

Краят на 60-те години отбелязва още един нов момент — завършва в общи линии вълната от антиколониални движения и революции, заляла света след 1945 година. Успехът им дава живот на така наречения “трети свят” — оформящи се нови общества, в които икономическата и политическата неустойчивост се преплита със силни националистически пристрастия и ревност към току-що придобитата държавна независимост. Спектърът на външнополитическата им ориентация варира от категорично неприсъединяване към противостоящите си суперсили до явен антиамериканизъм (на САЩ в случая се гледа като на носител на неоколониализма в световен мащаб). Приемането на държавите от “третия свят” в ООН премахва автоматичното проамериканско мнозинство, характеризиращо организацията през 50-те години.

Изброените промени в задграничната обстановка се съпровождат с поява и задълбочаване на сериозни проблеми вътре в Съединените щати. Повечето от тези проблеми са производни или са катализирани от Виетнамската война през втората половина на 60-те години. Финансирането ѝ нанася удар върху устойчивостта на американската икономика, съставляваща фундамента на американското световно могъщество. Провалът на виетнамската интервенция съществено накърнява престижа на САЩ в света и кара много народи да преоценят увереността си във военното всесилие и моралната справедливост на американската политика. Войната в Индокитай има тежки психологически последици за американското общество. Травмиращото ѝ влияние върху националното самочувствие на американците не случайно е наречено “виетнамски синдром”. Икономическите затруднения, многоб-

ройните жертви и затягането на военните действия предизвикват остра обществена реакция срещу продължаването на войната, реакция, прераснала в настроение изобщо срещу силовата намеса на САЩ където и да било по света. Всичко това поставя под въпрос правилността на дотогавашната външна политика на страната и разрушава установилия се през 50-те години обществен консенсус върху правомерността на курса на “сдържане на комунизма” и необходимостта от провеждането му дори с цената на военна интервенция.

Драматичните промени в международната и във вътрешната ситуация правят несъстоятелни изработените след края на Втората световна война външнополитически доктрини на САЩ. Новите тежнения на общественото мнение превръщат преразглеждането на американската роля в света в неотложна необходимост. Идеята за нова външна политика като основен фактор за преодоляване на кризисните явления в американското общество става лайтмотив в предизборната кампания на Републиканската партия и нейния кандидат за президент Ричард М. Никсън през 1968 г. Никсън не е нова фигура във висшите политически ешалони. Веднага след войната той е един от представителите на щат Калифорния в американския Конгрес. През 1947 г. вече е сенатор, а през 1953 г. — вицепрезидент на Д. Айзенхауер. По това време се проявява като убеден привърженик на “сдържането” на комунизма и активист на студената война. След неуспеха му в президентската кампания през 1960 г. и в борбата за губернаторския пост в Калифорния през 1962 г. редица политически наблюдатели считат, че с кариерата му на политик е свършено. Хиляда деветстотин шестдесет и осма обаче отбелязва триумфалното му завръщане на американската политическа сцена. Обещанията за прекратяване на войната във Виетнам, за стабилизиране на вътрешната икономика и за възвръщане на поизгубилия блясък си имидж на Америка в света се оказват решаващи за победата на Никсън в изборите. Оттук нататък въпросът е как и дали обещанията ще се превърнат в действителност.

Още през ноември 1966 г. в писмо до Нелсън Рокфелер Никсън пише: “Аз съм дълбоко разочарован от факта, че администрацията на Джонсън се оказва неспособна да намери поне една нова идея в сферата на външната политика за трите години, откакто е на власт. Също така съм убеден, че не само в Азия, където ни чакат неотложни дела, но и в Европа има проблеми, които просто изискват нови инициативи”¹. Верен съмишленик и сътрудник в изработването на нова външнополитическа линия на САЩ става Хенри Кисинджър — главен съветник на президента по въпросите на националната сигурност (от 1973 до 1977 г. той е вече държавен секретар). Макар и по различен път, двамата с Никсън достигат до общо виждане за политиката изобщо и за ролята на САЩ в света в частност. За философско-концептуална основа на разработения от тях нов курс послужва т.нар. политически реализъм или Realpolitik.

През 1948 г. в книгата си “Политически взаимоотношения на нациите. Борбата за сила и мир” (“Politik among Nations. The Struggle for Power and Peace”) професор Ханс Моргентау* формулира шестте принципа на политическия реализъм. Според тях политиката се определя не от морално-етически, идейни, религиозни или други мотиви, а от национални интереси, “дефинирани като сила”. Ако отделният индивид в постъпките си следва да се ръководи от морални съображения, то последните само биха спъвали една резултатна външна политика на държавата в защита на националните интереси. Есенцията на политиката е интересът, с други думи казано — изгодата. Следователно всеки, който борави с политическите взаимоотношения на нациите или ги изследва, трябва да се абстрахира от моралните и други подбуди и да се съсредоточи единствено върху реалните действия на държавниците и техните последици, оценявайки ги от гледна точка на националните интереси.

По този начин международната политика се свежда до борба за могъщество, а “стремежът към могъщество от страна на няколко нации, всяка от които се опитва или да запази, или да разруши статуквото, води по необходимост до конфигурация, наречена баланс на силите, и до политически взаимоотношения, насочени към запазването му”.

Според школата на политическия реализъм единствено чрез баланс на силите може да бъде постигната устойчива международна структура. Най-безболезненият път към могъществото е на своя противник да противопоставиш трета сила, приблизително равна на него по мощ, а самият ти да заемеш позиция извън обхвата на тяхното единоборство, запазвайки си при това пълна свобода на действие. Заемащата подобна позиция държава се превръща в “балансър” или “арбитър”, който контролира баланса на силите и може да предопредели изхода на борбата за могъщество. Запазвайки заедно с това своята независимост, “балансърът” се явява най-силният фактор в световната политика².

От гледна точка на Realpolitik основна характеристика и основна слабост на следвоенния период на 50-те години е, че при ясно изразената биполярност на света драстично е намалял броят на участниците в баланса на силите и съвсем е изчезнал балансърът. Това пък предопределя нестабилност на международната политическа структура. През 60-те години обаче се развиват процеси, довели до “размиване” или “дифузия” на биполярността. Подписването на Римския договор за създаване на Европейската икономическа общност (1957 г.), японското “икономическо чудо” и съветско-китайският конфликт довеждат до възникване на “алтернативни центрове на сила” и възможност за оформяне на “многполюсен свят”.

* проф. Х. Моргентау — ръководител на центъра за изследвания на външната и военна политика на САЩ при Чикагския университет

Изброените по-горе принципи и възгледи напълно съответстват на геополитическия по същество подход на тандема Никсън-Кисинджър към международните отношения. И двамата приемат силата като водещ елемент на политиката. В мемоарите си Кисинджър с нотка на съжаление пише: “В Америка има идеалистическа традиция да се гледа на външната политика като на борба между доброто и злото. Има прагматична традиция да се решават проблемите, едва след като възникнат. Има правническа традиция, която третира международните въпроси като юридически казуси. Но няма никаква геополитическа традиция”³. В есе, написано след принудителната му оставка през 1974 г., Никсън твърди, че президентите трябва да знаят как действат силата и, дори с риск да изглеждат безразсъдни, да имат волята да я накарат да им служи.

В един по-късен свой труд той заявява, че светът не се е променил до степен, че “да можем да пренебрегваме реалностите на политиката на силата. При определянето на външната ни политика би трябвало да се ръководим от практичен идеализъм и от просветен реализъм”⁴.

От тези изходни позиции външнополитическият екип на Никсън започва енергично да осъществява амбициозната програма за изработване на нови ориентири на американската политика зад граница. Основната ѝ цел е да се запази силата на САЩ, да бъде забавен или поне прикрит очевидният упадък на американското могъщество в края на 60-те години.

Само шест месеца след церемонията по встъпването му в длъжност, по време на кратка пресконференция на о-в Гуам (25 юли 1969 г.), американският президент обявява нова формула за поведение на страната му в света, наречена много скоро “доктрината Никсън”. Тъй като гуамските постулати се оказват доста мъгляви и не особено конкретни, се налага те да бъдат доразвити и по-подробно обосновани. Това е направено в годишните външнополитически доклади на президента пред Конгреса — “Нова стратегия за мир” (“A New Strategy for Peace”) от 18 февруари 1970 г. и “Инициативи за мир” (“Building for Peace”) от 25 февруари 1971 г.

Анализирайки промените в структурата на международната политика, Никсън прави извода, че краят на 60-те години бележи край и на първата ера в следвоенната история на света — ерата на студената война. Западно-европейските държави и Япония са възвърнали икономическата си жизнеспособност, социалното единство и политическата си самоувереност. Тяхната възродена сила ги прави по-малко уязвими за комунистическата заплаха, следователно те по-малко се нуждаят от американска помощ и протекция, в състояние са да поемат по-голяма отговорност за своята собствена отбрана. Събитията в ГДР (1953 г.), Унгария (1956 г.) и Чехословакия (1968 г.) и съветско-китайският граничен спор са, според американския президент, до-

казателства за разпадане на монолитния съветски блок. Възникването на конфликтни огнища в комунистическия лагер се тълкува като благоприятна възможност за многополюсна дипломация на САЩ. В докладите си Никсън също подчертава, че нациите от “третия свят” вече не са просто поле на съперничеството между комунизма и демокрацията, а демонстрират все по-растящ дух на независимост и автономна изява в международните дела. Постигнатият между САЩ и СССР ядрен паритет променя природата на военния баланс на силите, а идеологическите лозунги, формулирани две десетилетия по-рано, вече не са актуални и неизбежни аксесоари на международните политически дебати.

Сред очевидните реалности на новата епоха президентът откроява: запазила се необходимост от съществена американска роля в света; възможност и необходимост другите некомунистически нации да поемат по-големи отговорности както в интерес на САЩ, така и в свой интерес; промяна в стратегическите взаимоотношения, която изисква нови стратегически доктрини; възникващ полицентризъм на комунистическия свят, който продуцира нови предизвикателства, но и нови перспективи за американската външна политика⁵.

Никсън интерпретира промените от предходните години като благоприятни за една нова дипломация на Съединените щати, опряна на три столба — партньорство, сила и готовност за преговори. Американското поведение в света, според него, трябва да се определя от идеята за дезангажиране на САЩ, намаляване на прекалената им намеса в различни райони на земното кълбо при запазване на авторитетно глобално присъствие. Още в Гуам президентът заявява: “Ние трябва да избягваме такава политика, която би направила държавите в Азия толкова зависими от нас, че да ни въвличат в конфликти като вьетнамския”⁶.

Разсъждавайки върху международната активност на страната, Никсън посочва, че американците са свикнали да считат себе си за единствените, които могат да свършат добре дадена работа и са прехвърлили тази своя национална черта върху външната политика. Шестдесетте години обаче показват, че Съединените щати вече не са в състояние да носят икономическите, военни и морални тежести на своята свръхангажираност. Защото “няма нация в света, която да притежава разбирането и енергията, необходими за да се действа мъдро по всички проблеми, по всяко време и във всяка една част от земното кълбо”⁷.

Според централния тезис на доктрината Никсън “САЩ ще участват в отбраната и развитието на своите съюзници и приятели, но Америка не може и няма да замисля всички планове, да съставя всички програми, да изпълнява всички решения и да поема върху себе си в целия и обем отбраната

на свободните нации в света. Ние ще оказваме помощ в случаите, когато възникне реална необходимост и когато това би отговаряло на нашите интереси”⁸. Прокламираното от Никсън партньорство — “зряло” със Западна Европа, “творческо” с Япония, “реално” с Африка, “балансирано” с Латинска Америка, означава поделяне на тежестите и отговорностите за защитата и развитието на свободния свят. На американските съюзници се дава да разберат, че САЩ ще изпълняват договорните си задължения, но не автоматично, а в зависимост от обстоятелствата и собствената си заинтересованост — нещо, което напълно съответства на принципите на Realpolitik. “Нашите интереси са тези, които трябва да определят задълженията ни, а не обратното”. “Ние сме свързани със света не защото имаме задължения, ние имаме задължения, защото сме свързани със света”. Именно затова Америка не възнамерява да се отдръпне в самоизолация. Новата ѝ политика означава нова форма на лидерство, а не изобщо отказ от лидерство⁹.

Никсън обещава, че осигурявайки ядрен щит срещу заплаха от друга ядрена сила, Съединените щати ще останат гарант на свободата на съюзническите нации или на нации, чието съществуване считат за жизненоважно. В случаи, свързани с друг вид агресия, САЩ ще предоставят военна и икономическа помощ, но ще разчитат пряко застрашената нация сама да поеме главната отговорност за осигуряване на необходимия за отбраната ѝ човешки потенциал¹⁰. При всички случаи обаче страната ще поема или ще възобновява договорни задължения само доколкото те съответстват на националните ѝ интереси при променящите се условия. За да избегне разстройване на структурата на международните отношения, американският президент се ангажира да видоизменя ролята на САЩ в света бавно и внимателно, давайки на чуждестранните ръководители и на американския народ време да се ориентират в новото съотношение между възможностите и външнополитическите цели на Америка.

Независимо от наличието на нови глобални обстоятелства, доктрината Никсън откроява запазването на американската сила, включително военната, като първостепенна необходимост за налагане на траен мир на планетата. Поддържането на жизнеспособни въоръжени сили на САЩ обаче вече се свързва с един нов елемент — готовност за преговори. Той означава, че запазвайки и защитавайки собствените си национални интереси, Америка следва да държи сметка за националните интереси на другите страни. В съвременните условия, при които евентуална ядрена война би означавала неизбежно взаимно унищожение, са необходими общи усилия и спокойни преговори за изглаждане на конфликтните и съгласуване на националните интереси¹¹. Решаващо значение за запазването на мира имат взаимоотношенията между САЩ и СССР. При новите условия е нужно намаляване на

напрежението между тях, а това изисква нови стратегически доктрини. При установилия се ядрен паритет между Съветския съюз и Съединените щати за главна стратегическа цел на САЩ се определя поддържането не на абсолютно превъзходство в световен мащаб на американските въоръжени сили, а на баланс на силите, чиято концептуална основа се явява доктрината за “достатъчността”. Американското ръководство се отказва от възприетия през 60-те години принцип “две и половина войни”, означаващ обезпечаване на способността на САЩ да водят две големи конвенционални войни, в Европа и в Азия, и едновременно с това — една по-малка, в който и да е друг район на света. Новият стратегически принцип е определен като “война и половина”, т. е. поддържане на конвенционални сили на САЩ, достатъчни за отразяване на евентуално голямо комунистическо нападение в Европа или в Азия и за реагиране на непредвидени обстоятелства навсякъде другаде по света, където е необходима американска помощ.

Доктрината Никсън е плод на убеждението на американското правителство, че глобалната структура на мира през 70-те години изисква силни, но определени наново позиции на Съединените щати в отношенията им с останалите държави. Преди всичко новата доктрина дава теоретическата формула за промени във външнополитическия курс на Америка. Същевременно тя има съществени практически последствия. Някои политици и изследователи търсят главния ефект на доктрината Никсън в намаляването на напрежението в съветско-американските отношения. Настъпилото в резултат международно разведряване действително е крупно постижение на Никсъновата дипломатия. Но не по-малко значим е ефектът от приложението на новата доктрина върху азиатската политика на САЩ и върху развитието на самия азиатски континент.

Провъзгласена най-напред в Азия и в контекста на ситуацията в Индокитай, доктрината Никсън има директно проявление и последствия именно в този регион. Не случайно в първия си външнополитически доклад пред Конгреса президентът откроява важноста на азиатския континент за страната му по следния начин: “Три пъти само за едно поколение американците са били призовавани да пресекат Тихия океан и да се сражават в Азия. Няма район в света, който да е ангажирал повече нашите сили в следвоенния период. Няма континент, който да се е променил по-бързо и с по-голяма сложност след Втората световна война. Никъде другаде провалът на опитите да се установи мир не е струвал повече и не е водил до по-големи жертви. Американската азиатска политика трябва да се основава на поуците от тези жертви”¹². Уроците на миналото, според Никсън, доказват, че САЩ трябва да останат ангажирани с Азия. Тъй като самите те са тихоокеанска сила, сигурността и икономическите им интереси неизбежно са свързани с азиатското бъдеще. При това американските политици следва да имат предвид,

че 60-те години завършват един период в развитието и на азиатския континент. Доктрината Никсън само започва приспособяването на американската политика към една нова Азия, от която си отиват последните следи на следвоенната епоха. Азиатските страни са укрепнали. Те могат и желаят да играят по-съществена роля в изграждането на международната структура на своя регион. Всяка от големите тихоокеански сили — САЩ, СССР, Япония и Китай, е изправена пред два големи нови фактора — бърз ръст на национализма и регионализма и растящ дух на независимост в азиатските държави. Символ на новото става лозунгът “Азия за азиатците!”, с който азиатските народи дават ясно да се разбере, че не желаят да им бъде заповядвано отвън и че са в състояние сами да определят бъдещето на континента си¹³.

В теоретико-концептуален аспект за Азия важат с пълна сила постановките на доктрината Никсън за отказ от свъхангажираност при запазване на съществена американска роля, за зачитане на поетите договорни задължения, но съобразно с националните интереси на САЩ и променящите се условия, за партньорство и поделяне на отговорностите по икономическото развитие и отбраната на страните от региона.

В прагматичен план последствията от Никсъновата доктрина се проявяват най-напред в Азия. Най-болезненият за американците проблем тук безспорно е Виетнам. Правителството на Никсън отхвърля три от вариантите за разрешаването му, предлагани от различни обществени и политически групи в САЩ — запазване на статуквото; продължаване и ескалация на войната с цел победа на всяка цена; незабавно прекратяване на военните действия дори с цената на капитулация. Водеща формула, която правителството издига, е “виетнамизация плюс преговори”, а за нейна главна цел се обявява постигането на мир при взаимно приемливи условия. В съответствие с предизборните си обещания новата администрация декларира, че съкращава числеността на американските войски във Виетнам и предприема постепенното им изтегляне. В съответствие пък с доктрината Никсън се прокламира политиката на виетнамизация — отказ от пряка военна намеса в конфликта между Северен и Южен Виетнам и прехвърляне на главната отговорност за продължаващите военни операции върху самите виетнамци при запазване на американските морално-политически ангажименти.

В същото време като явен рецидив на старата стратегия прозвучават действията на Никсъновата администрация по отношение на Лаос и Камбоджа. В началото на 1970 г. Х. Кисинджър създава специална група за изучаване на положението в Индокитай и изработване на варианти за политически и военни решения. По нейна преценка сериозен проблем за САЩ в района създават Лаос и Камбоджа и по-точно — инфилтрацията на северовиетнамски сили и части на Виетконг на тяхна територия. Според американски-

те наблюдатели Северен Виетнам непрекъснато нарушава неутралитета на двете страни, а неговите бази по протежение на 600-милната виетнамско-камбоджанска граница застрашават намиращите се все още на виетнамска територия американски войски. Между 29 април и 30 юни 1970 г. американската авиация осъществява масирани бомбардировки над така наречените северовиетнамски убежища (sanctuaries) по границата с Камбоджа. Макар краткотрайна и с ограничени сили, камбоджанската интервенция предизвиква неочаквано бурна враждебна реакция у болезнено чувствителното на тема Индокитай американско общество. Тя застрашава новия имидж на Никсън и поставя под въпрос прокламираната от него доктрина. Това довежда до бързо прекратяване на намесата в Камбоджа и възобновяване на активността на САЩ в посока виетнамизация и мирно урегулиране на конфликта¹⁴. Изкушавам се обаче тук да спомена и оставя без коментар един любопитен и доста красноречив епизод. Години след камбоджанската операция, по време на срещата със студенти от Оксфордския университет (ноември 1978 г.), на въпрос не съжاليا ли за заповедта за нахлуване в Камбоджа от 1970 г. Никсън отговаря, че съжاليا само за това, че не я е дал по-рано.

На 23 януари 1973 г. в Париж е подписано споразумението, което слага юридически край на войната на САЩ във Виетнам. Два месеца по-късно последните американски бойни части напускат страната. Никсън реализира едно от основните обещания, осигурили му президентския пост, и извлича сериозни политически дивиденди в полза на оставането му на този пост за още един мандат.

Основният предизборен актив на Ричард Никсън в навечерието на новите президентски избори се оказва също от външнополитическата сфера и също е свързан с азиатския континент. Става дума за “откриването към Китай” — т. е. възстановяването на китайско-американските отношения след двадесет и две години на неотслабваща взаимна враждебност. То е може би най-ярката демонстрация на готовността на екипа Никсън-Кисинджър да пренасочи радикално американската външна политика. Разбира се това изисква сериозни компромиси от страна на САЩ. Налага се идеологията да се подчини на политиката, а не обратното, както е в предходните години. Необходимо са немалко усилия, за да се преодолеят недоверието и враждата, трупани в продължение на две десетилетия от двете страни. Между тях съществуват дълбоки различия и противоречия. Китайски войски се сражават с американски по време на войната между Северна и Южна Корея (1950—1953 г.); САЩ подкрепят борбата на Южен Виетнам срещу Северен; КНР е основна опора на северовиетнамския режим. САЩ поддържат некомунистическите правителства в “третия свят”; Китай е против тях. САЩ сключват военен съюз с Япония; КНР тълкува последния като заплаха за националната си сигурност. Китай иска Щатите да прекратят военните доставки

и поддръжката си за Тайван на Чан Кай-ши; САЩ отказват. В края на 60-те години обаче са налице фактори, благоприятстващи преосмислянето на китайско-американските отношения. Китайската народна република започва да излиза от международна изолация. Сред управляващите кръгове на редица страни, в това число и индустриализирани западни държави, се забелязват настроения, определено благоприятни за налагането на Китай като важна фигура на международната политическа арена.

Острият китайско-съветски конфликт катализира интереса на КНР към възможността за възстановяване на отношенията със САЩ. Те се оценяват от китайското ръководство като нужна противотежест на съветското влияние в Азия и като средство за възпиране на евентуална агресия на съветския "социал-империализъм", подобна на тази в Чехословакия през 1968 г. Перспективата за изтегляне, съгласно доктрината Никсън, на американските войски от Южен Виетнам е предпоставка за един нов поглед на китайските лидери към САЩ. Още повече, че при променящата се ситуация има вероятност СССР да попълнят вакуума, предизвикан от оттеглянето на американците от Азия. Сериозно безпокойство в Китай предизвиква също издигането на Япония и страхът от евентуална нейна ремилитаризация. Политическият контакт с Америка би могъл да упражни благоприятно за КНР влияние и в тази насока. Така съветско-китайските противоречия и опасенията на Китай, че японският дух на "бушидо" може да се възроди, способстват новата китайска политика на САЩ. Те обаче далеч не са единствената причина за нея.

Промяната в "китайския курс" е подчинена на цялостната стратегия на Никсъновата дипломатия — установяване на петогълен баланс на силите — САЩ — СССР — Китай — Япония — Западна Европа във върховете на международната политика като начин за запазване на американското могъщество, въпреки очерталия се негов упадък в края на 60-те години. Т. Дайбъл нарича откриването към Китай "чиста геополитика", сделка, от която Съединените щати извличат съществени облаги. Според него дори частично американско-китайско сближение би оказало огромен натиск върху Съветския съюз в посока на установяване на нов баланс на силите. Перспективата за стратегически взаимоотношения между САЩ и КНР би изправила СССР пред възможността от война на два фронта в случай, че той очевидно застраши интересите на Запада. За Никсън главната печалба от дипломатическото "затопяне" в отношенията с Китай би бил натискът върху Ханой за уреждане на виетнамския проблем. Съветският съюз е главен военен доставчик на Северен Виетнам, а за да достигнат съветските доставки до местопредназначението си, те трябва да преминават през Китай. Следователно един положителен китайско-американски диалог би направил северовиетнамците много по-сговорчиви¹⁵. Подходът на Кисинджър е по-интелектуал-

лен и произтича от убеждението, че да се интересува която и да било комунистическа сила от подобряване на взаимоотношенията със Съединените щати, би означавало да се открият нови възможности за мира. Триъгълната геополитика — САЩ — Китай — СССР, в частност, би способствала за намаляване на китайската заплаха спрямо американските съюзници в Азия и за притъпяване на съветския авантюризм в “третия свят”. Кисинджър гледа на тази политика и като на противоотрова на предизвиканото от Виетнам отчаяние у американците и доказателство, че САЩ все още могат да бъдат сила на доброто в света¹⁶.

Още през лятото на 1969 г. американското правителство прави първите малки стъпки по отношение на Китай. На американски туристи е разрешено да купуват китайски стоки на стойност 100 долара, намалени са ограниченията за пътуване в КНР. През ноември същата година, очевидно по бюджетни причини, американците прекъсват военно-морския си патрул на Тайванския пролив, давайки на Пекин да разбере, че това е съществена отстъпка. През януари и февруари 1970 год. във Варшава се провеждат двустранни разговори на ниво посланици*. През април 1970 г. Държавният департамент издава лицензи за износ на някои американски стоки в Китай. През август същата година са вдигнати част от ограниченията върху използването на притежавани от американски петролни компании пристанищни съоръжения от кораби, пътуващи за КНР. В годишния си външнополитически доклад пред Конгреса Никсън заявява, че САЩ са готови да приемат КНР като фактор, играещ конструктивна роля в семейството на нациите¹⁷, а през март 1971 г. е вдигната забраната за пътуване на американци в Китай.

Едностранните аванси на американското правителство и собствените анализи на тенденциите в американската и световната политика очевидно убеждават китайските лидери, по -специално Мао Цзе-дун и министър-председателя Чжоу Ен-лай, че една сделка със САЩ е възможна и желателна. В резултат през април 1971 г. в Китай е поканен американският отбор по пингпонг. Следват посещения на американски журналисти и учени, но все още те са на неофициално равнище. Решаващата стъпка е направена с посещението на президента Никсън в КНР (21—27 февруари 1972 г.), което е подготвено в най-строга тайна и се превръща в “журналистическото чудо” на годината. Още на 2 юни 1971 г. Никсън получава чрез президента на Пакистан покана от Чжоу Ен-лай, която Кисинджър нарича “най-важният от всички документи, предадени на американските президенти след Втората световна война”. След приемането на КНР в ООН (октомври 1971 г.) Китай се сдобива със своеобразно представителство в САЩ, което улеснява двустранните контакти.

*Тези разговори са временно прекъснати от китайците като резултат от инвазията на американски и южновietнамски войски в Камбоджа и Лаос.

Първостепенна роля за реализирането на Никсъновата визита в Китай обаче изиграва предварителното тайно посещение на Кисинджър в Пекин, в хода на което той съгласува дневния ред на предстоящите преговори.

На 21 февруари Никсън е вече в китайската столица. При приветственото ръкостискане премиерът Чжоу заявява: “Вие протегнахте ръка през най-обширния океан в света — за да се пресече той, бяха нужни двадесет и пет години при пълно отсъствие на връзка.” Отговорът на Никсън идва в края на посещението му. На заключителния банкет на 27 февруари той казва: “Ние прекарахме тук една седмица. Това беше седмица, която промени света”¹⁸. Редица наблюдатели приемат подобна оценка за прекалена. Факт е обаче, че седемте дни на американско-китайските разговори на най-високо равнище бележат сериозни и с важни последици промени в азиатската политика на САЩ.

Един от най-оспорваните между поддръжници и критици на новия курс документи е заключителното американско-китайско комюнике. В него китайците потвърждават становището си, че решаващ за нормализирането на отношенията със САЩ е въпросът за остров Тайван и че островът е провинция на КНР, от която трябва да се изтеглят американските военни части и съоръжения. Американската страна прави съществена отстъпка в полза на континентален Китай. Тя заявява, че не оспорва позицията “Тайван е част от Китай” и потвърждава заинтересоваността на Съединените щати от мирно урегулиране на тайванския проблем от самите китайци. Това означава на практика отказ от поддръжания до този момент принцип на “двата Китая” — разграничаване на Китайската народна република от Китайската република на о-в Тайван, и от американската политика спрямо тях. За да успокоят съюзниците си, в комюникето китайците потвърждават подкрепата си за Северен Виетнам и Северна Корея, а американците — за Южен Виетнам и Южна Корея с добавка за високата стойност на приятелските им взаимоотношения с Япония. Въпреки тези заявления “поклонението на Никсън в Китай”, както наричат в американската преса президентската визита, променя ако не света, то поне положението в Азия. Най-добрият пример в това отношение е Тайван. Макар отстъплението на Щатите по тайванския въпрос да е завоалирано с лозунга “Един Китай, но не сега” и въпреки че САЩ не се отказват от предишните си договорни задължения, позициите на режима в Тайпей са подкопани. Срещата на най-високо равнище в столицата на комунистически Китай и заключителното ѝ комюнике са необявено потвърждение за най-вероятно решение на тайванския проблем в полза на КНР. Негативната реакция на Чан Кай-ши и обкръжението му доказва, че те ясно са схванали същността на събитията.

Февруарското пътуване на Никсън от 1972 г. демонстрира и на другите

американски съюзници, че занапред САЩ ще се ръководят в действията си преди всичко от своите национални интереси и азиатски приоритети. В същото време то има своя ефект и върху Северен Виетнам, който в своята неотстъпчивост до голяма степен се уповава на китайската подкрепа. Що се отнася до Съветския съюз, възстановяването на американско-китайските отношения е деликатно, но недвусмислено напомняне за многовариантните възможности за развитие на американската политика. Основното постижение на китайската стратегия на Никсън-Кисинджър в случая е установяването на триъгълен азиатски баланс на силите (САЩ — Китай — СССР), в който САЩ играят изгодната роля на “балансьора”. КНР се превръща в активно действащ фактор на американската политика в Азия, а китайският пример става едно от основните доказателства за жизнеността на доктрината Никсън.

Ако виетнамизацията и изтеглянето на американските войски от Индокитай са реализация на принципа за ликвидиране на свръхнамесата на САЩ в конфликтните огнища на планетата, а “отварянето към Китай” — на новата ера на преговори, провъзгласена от американския президент, то отношенията с Япония са най-красноречивият образец за прилагане на идеята за партньорство в Азия. След Втората световна война японската политика и в глобален, и в азиатски аспект се движи във фарватера на американската, а японските външнополитически приоритети се определят в основни линии от американските национални интереси. Демилитаризирана Япония се оказва в положение на пълна зависимост от САЩ за защита на нейната сигурност и териториална неприкосновеност. По силата на мирния договор от Сан Франциско (8 септември 1951 г.) Съединените щати установяват своя опека над редица японски острови в Тихия океан и си запазват правото да държат свои войски на японска територия, да създават и поддържат военни бази там. В същото време и през окупационния период, и непосредствено след него американците насърчават икономическото развитие на Япония. Това, наред с правилната и с ясно изразена приемственост вътрешна политика на следвоенните японски правителства, довежда до японския икономически “бум” от 60-те години и до превръщането на Япония в трета индустриална сила в света. Американският изследовател У. Барндс нарича усилията да се помогне на Япония да се превърне в проспериращ и демократичен съюзник “най-поразителния успех на следвоенната политика на САЩ в Азия, така както неспособността на Америка да предотврати комунистическото надмощие във Виетнам е нейният най-скъпо струващ провал”¹⁹.

Обновена, икономически независима и политически стабилна Япония от края на второто следвоенно десетилетие обаче изправя Съединените щати и тяхната азиатска политика пред нови реалности и проблеми. По думите на Никсън, след като встъпва в длъжност той се сблъсква с един кардинален

проблем, касаещ бъдещето на американско-японските отношения — статутът на Окинава*. “[Въпросът беше] какво считахме за по-важно — запазването на американското управление на Окинава без никакво приспособяване на условията, при които управляваме нашите бази, или укрепване на взаимоотношенията ни с Япония за един продължителен период. Ние избрахме втория курс, защото сътрудничеството ни с Япония ще бъде решаващо за усилията ни да помогнем на другите азиатски нации да се развиват в мир. Партньорството с Япония ще бъде ключ към успеха на доктрината Никсън в Азия”²⁰. На 21 ноември 1969 г. по време на посещението на японския министър-председател Сато в САЩ е постигнато споразумение за връщането до 1972 г. на Окинава под японски административен контрол. Никсън оценява това като едно от най-важните решения, взети от него като президент. Връщането на Окинава се тълкува като придобиване на статут на равнопоставен американски партньор и край на следвоенния период за Япония. Впоследствие е договорено и съществено редуциране на броя на американските военнослужещи в базите на японска територия.

Американското ръководство оценява Япония като единствената азиатска държава, която по силата на икономическото си развитие отговаря на изискванията на доктрината Никсън не само за “самообезпечаване” по въпросите на отбраната, но и за споделяне на икономическите и военни отговорности на САЩ в региона. Открива се перспектива за по-широко и самостоятелно участие на страната в азиатските дела, което съответства на все по-укрепващото национално самочувствие на японците. Американските стратегии разчитат Япония да се превърне в движеща сила на азиатския регионализъм и действайки изключително с невоенни методи, да запълни “политическия вакуум”, който би се образувал при намаляване на американското присъствие на континента. И това съвсем не е случайно. Налице е естествен и исторически предпоставен интерес на Япония към азиатския континент. Японците по-добре и от САЩ, и от западноевропейските държави са запознати с икономическото и социално-политическото положение в азиатските страни, особено в бившите си колонии или в окупационните си територии от периода на Втората световна война. Икономическата ѝ сила улеснява проникването на Япония в тези страни и инфилтрирането на японско икономическо и политическо влияние в тях.

Американските управляващи кръгове реагират положително на засилването на японското участие в създадената през ноември 1966 г. и действаща от края на 1968 г. Азиатска банка за развитие. Те стимулират азиатската политика на Япония като в комюнике, изработено след преговорите Никсън-Сато от ноември 1969 г., признават “особените интереси” на Япония в

* Окинава е най-големият остров, с площ около 1176 кв. км., от архипелага Рюкю.

Тайван и Южна Корея (тук са съсредоточени 50 % от всички японски капиталовложения в Азия). С адмирации в Америка е посрещнато и взетото през 1971 г. решение на Япония в рамките на четири години да увеличи дела си в чуждестранната икономическа помощ до един процент от съвкупния си национален продукт.

Поделянето на икономическите отговорности в Тихоокеанския район е един, но далеч не единствен, мотив за поощряване от страна на САЩ на японското икономическо проникване в Азия. До голяма степен тази политика е плод на стремежа да се ограничи японското присъствие на американския пазар. От консуматор на американска икономическа помощ след Втората световна война, в края на 60-те години Япония се превръща в страната с активен търговски баланс в двустранните отношения. През 1971 г. дефицитът в търговията на САЩ с Япония е 3.2 милиарда долара, което предизвиква основателно безпокойство сред висшите американски политически и индустриални кръгове. Защитните икономически мерки, обявени от Никсън на 15 август 1971 г. и въведеният десетпроцентен свръхналог върху импорта в САЩ, се оказват удар, насочен преди всичко срещу японската конкуренция. Тези мерки са съпроводени с перманентни упреци спрямо Токио, че издига изкуствени прегради срещу чуждестранното проникване на вътрешния японски пазар, което противоречи на принципите на свободната търговия.

Към тези икономически противоречия през 1972 г. се прибавят сериозни политически усложнения, предизвикани от тайната подготовка на китайската визита на Никсън. Американското правителство до този момент е успяло да създаде у японските лидери дълбоко убеждение, че Япония е азиатският фаворит на САЩ и че без нейно знание не може да се предприеме никаква важна политическа стъпка на континента. Новата китайска политика на американското ръководство обаче изобщо не е съгласувана с японските партньори. Известието за срещата в Пекин, наречено “шокът Никсън”, сериозно разклаща политическите позиции на правителството на Сато и на управляващата в Япония Либерално-демократическа партия. Макар американската страна да определя липсата на консултации с японските представители като мярка против предварително изтичане на информация, разочарованието на японците е очевидно. Сближението с Пекин зад гърба на Токио подкопава увереността им в реалността на прокламираното от Никсън “равноправно” партньорство.

Независимо от взаимните подозрения и натрупаните икономически противоречия, връх взема разбирането за взаимната изгодност от сътрудничеството и близките взаимоотношения между САЩ и Япония. Особено важен стимул в това отношение са проблемите на сигурността.

Според Никсън клаузата от японската конституция “японският народ завинаги се отказва от правото си да води война” се превръща в крайъгълен

камък на стратегическото планиране на японците и довежда до зависимостта на Токио от САЩ в областта на сигурността²¹.

Макар да са налице известни вътрешни тежнения в полза на милитаризирането на страната, Япония като цяло ограничава военния си ръст, отказва се да развива свои ядрени сили и разчита на ядрения щит и военната помощ, които Съединените щати биха осигурили при евентуална агресия срещу Япония. От друга страна с базите, които японската държава предоставя на американците на своя територия, тя се превръща в техен основен военно-стратегически пункт в Тихоокеанския район.

Като цяло, доктрината Никсън очертава рамките на едно взаимноизгодно сътрудничество между САЩ и Япония в духа на "творческото партньорство". Нейното прилагане би означавало попълване на един основен елемент в пентагоналния глобален баланс на силите и налагане на общо взето проамерикански настроена Япония като доминантна в икономическия и политическия живот на цяла Азия и особено на Източната и Югоизточната и част. Това, което помрачава панорамата на японо-американските отношения са очерталите се още в края на 60-те и началото на 70-те години икономически противоречия. С нарастването на икономическата и политическата и самостоятелност Япония все по-определено разграничава своите национални интереси от американските. По образните думи на един съветски изследовател "ако е вярно, че Япония е призвана да стане ключ към доктрината Никсън в Азия, то също така е вярно, че този ключ става толкова тежък, че самите му притежатели започват да се страхуват да не го изпуснат".

Родена във връзка със събитията в Югоизточна Азия и разпростряла се впоследствие върху цялата международна политика на САЩ, доктрината Никсън определя нова формула на американското поведение в света. Макар да напомня за периода на изолационизма в американската история, тя съвсем не е негово ново издание. Никсън-Кисинджъровият курс по-скоро пренарежда ориентирите на американската външна политика, съобразявайки ги с изменилата се глобална ситуация. Без да представлява някаква фундаментална реформа, новата политика е прагматично-рационален опит да се сведат до минимум щетите, предизвикани от залеза на американското могъщество в края на 60-те и началото на 70-те години.

В резултат на Виетнамската война и доктрината Никсън акцентите в американските външнополитически приоритети се прехвърлят от Азия върху други райони на света. Това довежда до известно охладняване на азиатската склонност да се разчита на САЩ и до намаляване на обвързаността на редица азиатски страни с Америка.

Доктрината Никсън има своите възторжени привърженици и своите яростни отрицатели. Безспорно е обаче едно — в условията на динамично променящата се международна действителност тя дава на американската дипло-

мация по-голяма гъвкавост и адаптивност, а следователно и по-голяма възможност за защита на американските национални интереси в света като цяло и в Азия като част от него.

БЕЛЕЖКИ

¹ Цит. по **Фурсенко, А.** Президенти и политика США 70-ые годы. Ленинград, 1989, с.10.

² **Morgenthau, H.** Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace. N. Y., 1967 (IVth ed.), pp. 4—14, 161, 187—188.

³ Цит. по **Deibel, T. L.** Presidents, Public Opinion and Power: Nixon, Carter and Reagan Years. N. Y., 1987, p. 20.

⁴ **Никсън, Р.** Не пропускайте момента. В. Търново, 1993, с. 22.

⁵ **First Annual Report** to the Congress on United States Foreign Policy for the 1970 s. — in: Public Papers of the Presidents. Richard Nixon. 1970, pp. 116—117. и **Second Annual Report** to the Congress on United States Foreign Policy. — in: Public Papers of the Presidents. Richard Nixon. 1971, pp. 219—220, 222.

⁶ **Public Papers** of the Presidents. Richard Nixon. 1969, p. 548.

⁷ **Second Annual Report...**, p. 222.

⁸ **First Annual Report...**, p.118.

⁹ *Ibid.*, p. 119; **Second Annual Report...**, p. 226.

¹⁰ **First Annual Report...**, p.141.

¹¹ *Ibid.*, pp.121—122.

¹² *Ibid.*, p.140.

¹³ **Public Papers** of the Presidents. Richard Nixon. 1969, p.548; **First Annual Report...**, p.140; **Second Annual Report...**, p.268.

¹⁴ За американската интервенция в Лаос и Камбоджа вж.по-подробно: **Мирчева, Хр.** История на международните отношения след Втората световна война. Лекции. Част втора. С., 1991, с.126—136.

¹⁵ Самият Никсън по-късно отхвърля желанието да се ангажира Китай за прекратяване на войната във Виетнам като основен мотив за новата китайска политика на американското правителство. “Основната причина за промяната на нашата политика ... беше фактът, че Китай променяше политиката си към света. Дори и да нямаше война във Виетнам, дори и да нямаше съветска заплаха, за Съединените щати беше от жизненоважно значение да сложат край на изолацията на Китай”. По-подробно вж.: **Никсън, Р.** Не пропускайте момента..., с.110—113.

¹⁶ **Deibel, T. L.** Op. cit., p.24.

¹⁷ **Second Annual Report...**, p.277.

¹⁸ **Никсон, Р.** На арене. Вспоменания о победах, поражениях и возрождении. Москва, 1992, с.14, 17.

¹⁹ **Asia and Major Powers: Domestic Politics and Foreign Policy.** Berkeley, 1988, p.7.

²⁰ **First Annual Report...**, p.142.

²¹ **Никсън, Р.** Не пропускайте момента ..., с.101.